

Predrag Vukasović
Centar za uporedno pravo, Beograd

INVALIDSKE ORGANIZACIJE U DEMOKRATSKOM I TRŽIŠNOM OKRUŽENJU

Rezime: Prilog se bavi promenom društvenog konteksta u kojem funkcionišu invalidske organizacije u Srbiji u periodu tranzicije ka demokratskom društvu i tržišnoj ekonomiji. Analiziraju se aspekti misije invalidskih organizacija, strateška opredeljenja i njihova operacionalizacija, unutrašnja organizacija i finansiranje, uzajamni odnosi invalidskih organizacija, njihovo delovanje unutar nevladinog sektora i uticaj na državu i društvo. Sugerišu se rešenja koja bi u promenjenim okolnostima unapredila delatnost invalidskih organizacija i uticala na promenu odnosa države prema osobama sa invaliditetom u Srbiji, kao i na promenu njihove uloge u srpskom društvu.

Ključne reči: tranzicija, invalidske organizacije, antidiskriminacija

Udruženja invalida u prethodnom periodu delila su sa ostalim oblicima građanskog samoorganizovanja kako lošu tradiciju nasleđenu iz socijalizma tako i sve neizvesnosti neodlučne, rđavo osmišljene i još rđavije sprovedene tranzicije. Trenutno stanje u ovoj oblasti i izgleda za budućnost koji se trenutno mogu sagledati biće razmotreni u okviru sledećih tematskih celina:

- a) dugoročni zadaci i strateška opredeljenja – misija invalidskih organizacija;
- b) oblici i metodi rada na terenu – operacionalizacija elemenata sadržanih u misiji;
- c) unutrašnja organizacija invalidskih udruženja;
- d) finansiranje invalidskih udruženja u tržišnim uslovima;
- e) odnosi između različitih invalidskih udruženja i problem stvaranja jedinstvenog invalidskog pokreta;
- f) delovanje invalidskih udruženja unutar nevladinog neprofitnog sektora;
- g) odnos prema državi i demokratskim političkim strukturama;
- h) invalidska udruženja i odnosi sa javnošću.

Dugoročni zadaci i strateška opredeljenja – misija invalidskih udruženja

Gotovo sva postojeća invalidska udruženja definišu svoju misiju u kategorijama pružanja različitih vidova pomoći invalidima. U programskim dokumentima, uglavnom zastarelim jer su pisani i usvajani pre tranzicionih promena, pomoć se shvata kao nešto što neko drugi treba da učini za invalide, kao obaveza društvene zajednice – u krajnjoj liniji države – da obezbedi potpunu socijalnu sigurnost invalidima, koji su po definiciji lica nesposobna da se samostalno staraju o sebi i svojim interesima. Aktivnosti udruženja u koje su neposredno uključeni invalidi doživljavaju se kao akcesorne, sporedne, od drugorazrednog značaja u odnosu na ključna politička pitanja, na aktivnosti kojima se suštinski popravljaju opšti položaj invalida u društvu. Problemima socijalne i zdravstvene zaštite daje se načelna prednost ne samo nad pitanjima iz kulturnog, zabavnog ili sportskog života invalida, već i nad angažovanjem u oblasti obrazovanja, profesionalnog osposobljavanja i zapošljavanja invalida. To dovodi do usredsređivanja na aktivnosti koje su u isključivoj nadležnosti države, na opšta pitanja društvenog razvoja i makroekonomske politike, na čije rešavanje invalidska udruženja, marginalne organizacije marginalizovanih socijalnih grupa, imaju mali ili nikakav uticaj. Ovakav redosled prioriteta prihvata se kao prećutna ali delotvorna pretpostavka svakog planiranja, kao neizrečeni aksiom svih oblika delovanja udruženja. Zato što nikad nije bilo jasno formulisano, o ovom strateškom opredeljenju i ugaonom kamenu ukupne politike invalidskih udruženja uopšte se ne raspravlja na sednicama njihovih organa upravljanja; ono se javlja kao difuzna pozadina na kojoj se, čas jasnije, čas zamagljenije, ocrtavaju konkretne akcije udruženja, njihovi zahtevi za bržim rešavanjem pojedinih otvorenih pitanja koja tište invalidnu populaciju, njihova retka istupanja u javnosti, njihove rasprave na skupovima posvećenim određenim segmenata invalidske zaštite, koje usled brojnih ponavljanja pre izazivaju monotoniju i dosadu kod prisutnih, nego što podstiču na konkretno delanje.

Drugi element zajednički strateškim opredeljenjima svih invalidskih udruženja jeste uključivanje invalida u život društvene zajednice. Ovaj zadatak izražen je u različitim terminološkim varijantama: kao integracija, socijalizacija, uključivanje invalida u globalno društvo, puno učešće u svim vidovima života društva. Iako ovi termini imaju slična značenja koja se prelivaju jedno u drugo čineći svojevrsan semantički kontinuum, oni ipak nisu sinonimi; jedni više naglašavaju pasivan položaj invalida u odnosu na društvo, ističu njihovu zavisnost od zajednice i njene spremnosti, ne samo načelne već i konkretne, delatne i empirijski proverljive, da pojedince sa umanjanim psihofizičkim i/ili radnim sposobnostima prihvati kao stvarno,

ne samo formalno ravnopravne građane, susede, drugove u školi, kolege na poslu, prijatelje i poznanike u neformalnim društvenim grupama; drugi potenciraju aktivan odnos invalida prema socijalnoj sredini u kojoj žive, podrazumevaju njihov potpun subjektivitet, njihovo pravo da odlučuju i saodlučuju o svim bitnim pitanjima koja utiču na kvalitet života, približavaju se shvatanju delatnosti invalidskih udruženja kao integralnog dela borbe za ljudska prava, mada se to ovim izrazima još uvek otvoreno ne naziva pravim imenom. Bez obzira na pomenute značenjske nijanse, ovaj participativni pristup definisanju osnovnih ciljeva invalidskih udruženja plodonosniji je od prethodnog, socijalno-humanitarnog, koji invalidsku problematiku svodi na pretežno humanitarnu razinu.

O ukorenjenosti humanitarnog određenja misije invalidskih udruženja, posebno onih opšteg, sveobuhvatnog tipa, koja imaju ambicije da u okvir svojih delatnosti uključe sve probleme sa kojima se suočavaju invalidi – članovi udruženja, najbolje svedoči činjenica da se u velikom broju statuta ovih udruženja javlja odrednica “socijalno-humanitarna organizacija” kao generički deo definicije samog udruženja. Takvom stanju je, pored inertnosti i preovlađujućeg konzervativizma invalidske birokratije – rukovodilaca i lica zaposlenih na stručnim poslovima u udruženjima – doprineo i strah od sukoba sa državnim organima i politizacije delatnosti udruženja, pojačan zavisnošću ovih organizacija od državnih i/ili paradržavnih izvora finansiranja.

Treći element misije invalidskih udruženja, koji se najređe pojavljuje u programskim dokumentima, čije se prisustvo više naslućuje u praktičnom radu sa invalidima i njegovim sporadičnim, gotovo nehotičnim posledicama nego što se ispoljava kao samosvest akcije, kao unapred željena i planirana posledica delovanja i svrha postojanja samih invalidskih organizacija, jeste samoorganizovanje invalida, podsticanje njihove samoinicijative, razvijanje duha solidarnosti i samopomoći, napor da se sopstvenim individualnim i kolektivnim radom poprave uslovi sopstvenog života, stvarajući ujedno jedini mogući oslonac za ravnopravan i konstruktivan susret sa drugim pripadnicima društva. To što je ovaj element dat tek u nagoveštaju, što su invalidi uglavnom nesvesni njegovog postojanja i implikacija, što se nedovoljno koristi za koncentraciju i usmeravanje energije članstva, što je prisutan uglavnom kao nejasno izdvojena pozadina na kojoj se ocrtavaju elementi bliži konkretnoj životnoj stvarnosti i neposrednijim potrebama invalida, jasno govori o još uvek nedovoljnom samorazumevanju mesta i uloge invalidskih udruženja u novoj socijalnoj strukturi obeleženoj pojavom i rastućim značajem institucija i mehanizama građanskog društva.

Najzad, svim programskim dokumentima invalidskih udruženja nedostaje jasno sagledavanje mesta invalidske zaštite u celini problema sa kojima se danas susreće srbijansko društvo. Pojedinačna pitanja važna za

položaj i uslove života invalida izdvajaju se iz šireg kompleksa političke, ekonomske ili pravne problematike, apsolutizuje se njihov značaj, nastoji se na njihovom parcijalnom rešavanju. Ova tematska rasparčanost doводи i do vremenske atomizacije; problemi se rešavaju ad hoc, bez povezivanja različitih pitanja u logičke ili sadržinske celine, što utiče na kratkoročni karakter velikog dela aktivnosti udruženja i nedovoljnost sistematskog pristupa njihovom praktičnom delovanju.

Strah od negativne politizacije i uvlačenja invalida i njihovih predstavnika u besplodne međupartijske svađe još uvek ograničava celokupno angažovanje njihovih udruženja u rešavanju onih pitanja vezanih za poboljšanje uslova života invalida koja iziskuju neposrednu političku akciju i jasno istupanje u javnosti. Statuti većine invalidskih udruženja sadrže odredbe koje izričito naglašavaju nepolitički karakter organizacija i zabranjuju partijsko delovanje unutar njih. Ove odredbe imale su u periodu prividnog parlamentarizma dvostruku ulogu: s jedne strane, bile su spoljašnji znak lojalnosti državi, vladi i vladajućoj partiji, ali su, s druge strane, istovremeno vršile preventivnu funkciju sprečavajući najgore oblike uplitanja države u rad udruženja. Iz ovog objektivno uslovljenog položaja ranijih "društvenih organizacija i udruženja građana" proisteklo je opšte nepoverenje prema političkim partijama, shvatanje da je politika načelno nepoštena stvar koje se treba kloniti. Uporedo sa naglašenim nepoverenjem prema svakoj aktivnosti kojoj bi se moglo pripisati obeležje političkog čina i kao njegova logična dopuna, rad invalidskih udruženja suviše se oslanjao na državu i njen birokratizovani aparat. Država se u proteklom razdoblju doživljavala kao neka vrsta tehničkog servisa, strana izvan i iznad političkih stranaka, čija je neutralnost zajamčena ne samo pozitivnim pravom no i višegodišnjim radom ljudi zaposlenih na visokim mestima u državnoj hijerarhiji. Zbog toga što političke stranke, zauzete borbom za vlast i vlastito samoodržanje, nisu posvećivale gotovo nikakvu pažnju invalidskoj zaštiti, službenici Ministarstva za rad, boračka i socijalna pitanja javljali su se u ulozi vrsnih poznavalaca invalidske problematike, neretko i zastupnika interesa hendikepiranih osoba, saradnika invalidskih udruženja, nekoga čiji profesionalni angažman već per definitionem garantuje visok stupanj razumevanja za situaciju u kojoj se nalaze invalidi.

Za odnos invalidskih udruženja prema državi indikativna je činjenica da se ne samo u programskim dokumentima već ni u retkim istupanjima u javnosti ona nisu deklarirala kao nevladine organizacije. Odgovornost za ovo pogrešno samorazumevanje mesta invalidskih organizacija u ukupnoj društvenoj strukturi ne može se pripisati jedino sadašnjim invalidskim rukovodiocima; deo krivice moraju poneti i same nevladine organizacije, koje su u minulom razdoblju odveć često zaboravljale da su prava hendikepiranih sastavni deo ljudskih prava, da bez uključivanja in-

valida u političke, ekonomske i kulturne tokove nema stvarne demokratizacije odnosa ni izgradnje građanskog društva i njegove razuđene institucionalne osnove.

Do sada navedeni elementi misije invalidskih udruženja uopšte ne isključuju druge pravce angažovanja invalida. Oni su u ovom tekstu istaknuti samo zato što su organski povezani sa tranzicionim promenama u globalnom društvu, te zahtevaju neodložno prilagođavanje programskih dokumenata udruženja radikalno izmenjenim okolnostima. Neizbežne promene u definisanju misije ovih organizacija mogle bi se iskoristiti za diversifikaciju i jasnije profilisanje samih invalidskih udruženja. U ovom trenutku još uvek prevladaju udruženja najopštijeg tipa, koja u svoj delokrug rada uključuju celokupan opseg invalidske problematike, dok se razgraničenje između pojedinih udruženja ove vrste vrši isključivo prema uzroku invalidnosti, dakle na osnovu medicinskih kriterijuma. Ipak, u nekim nedavno osnovanim udruženjima mogu se prepoznati začeci jedne drugačije strukture invalidskog pokreta, sa organizacijama koje sebi određuju uže područje delovanja i postavljaju specifičnije zadatke u odnosu na celu invalidsku populaciju ili neke njene posebne delove. U uslovima bržeg napredovanja tranzicije mogu se očekivati znatno dublji zahvati, kako na nivou normativnog regulisanja rada svih nevladinih organizacija – među njima i invalidskih udruženja – tako i u međusobnim odnosima samih udruženja, što će zahtevati mnogo fleksibilnije formulisanje osnovnih ciljeva svake invalidske organizacije ponaosob.

Oblici i metodi rada na terenu – operacionalizacija elemenata sadržanih u misiji

Na dosadašnji rad invalidskih udruženja uticali su – u promenljivoj meri koja je zavisila više od opredeljenja rukovodećih ljudi u organizaciji nego od objektivne situacije u zemlji – kako napred navedeni elementi misije dotičnog udruženja tako i konkretni uslovi delovanja organizacije u složenoj i protivrečnoj društvenoj stvarnosti. Uspešnost operacionalizacije osnovnih ciljeva udruženja sagledava se logičkom analizom godišnjih planova organizacija, odnosno utvrđivanjem u kojoj meri ovi planovi odražavaju osnovne ciljeve sadržane u programskim dokumentima. O oblicima i metodima delovanja invalidskih organizacija određena saznanja mogu se steći uvidom u godišnje izveštaje o radu, koje početkom svake godine usvajaju za to ovlašćeni organi udruženja. Međutim, ovaj izvor podataka nedovoljan je za stvaranje realne i celovite predstave o delovanju organizacije i o njenom uticaju na život onih u čije se ime to delovanje vrši. Zato se on mora dopuniti što preciznijom analizom efekata njihovog delovanja, efekata koji treba da budu izraženi u vidu promena u životu svakog invalida, odnosno porodice ili domaćinstva u kojem invalid živi,

promene stava društvene sredine prema invalidima, promene stepena uključenosti invalida u različite oblasti društvenog života, poređenjem obrazovne strukture invalida i globalne populacije, stope zaposlenosti invalida sa opštom stopom zaposlenosti, kao i drugim parametrima koji stoje u egzaktno utvrđenoj i empirijski proverljivoj korelaciji sa osnovnim ciljevima invalidskog udruženja. Kako su mi podaci o konkretnom delovanju drugih invalidskih organizacija trenutno nedostupni, dalju analizu oblika i metoda delovanja invalidskih udruženja izvršiću na osnovu podataka o delovanju Saveza za cerebralnu i dečiju paralizu Srbije i organizacija koje deluju u okviru njega.

Definicija osnovnih ciljeva Saveza, sadržana u njegovom Statutu vrlo je široka i uopštena, te dozvoljava da se veliki broj raznorodnih aktivnosti shvati kao konkretizacija i ostvarenje misije ove organizacije. U Statutu se, naime, kaže da je zadatak Saveza da radi na poboljšanju svih vidova invalidske zaštite i popravljanju uslova života invalida sa posledicama cerebralne i dečije paralize. Širina i sveobuhvatnost postavljenih ciljeva omogućava da se u praktičnom, svakodnevnom delovanju pojavi prilično heterogena skupina zadataka, što može dovesti do divergentnih stavova o prioritetu pojedinih aktivnosti u sklopu celokupnog rada Saveza. Raznorsnost potreba invalida koje okupljamo, različitost njihovog životnog iskustva, socijalnog porekla, nivoa obrazovanja, materijalnih, porodičnih i stambenih prilika u kojima žive, stepena i načina zadovoljavanja njihovih kulturnih, zabavnih, rekreativnih i sportskih interesovanja, nadovezuje se na razlike u prirodi, obimu i posledicama primarnog oštećenja koje je uzrok invalidnosti, stvarajući zbunjujući ambijent, pun protivrečnih, međusobno neuskladivih želja, očekivanja i zahteva, u kojem Savez treba da ostvaruje svoju misiju. Kako do sada nije utvrđena korelacija između učestanosti pojave cerebralne paralize i socijalnih, ekonomskih i kulturnih karakteristika porodica iz kojih potiču cerebralno paralizovana lica, opravdano je pretpostaviti da ova populacija predstavlja tačan presek socijalne strukture i kulturnih obeležja globalnog društva.

Ove i druge razlike među članovima lokalnih organizacija otežavaju nalaženje konkretnih formi njihovog delovanja, identifikaciju zajedničkih interesa i okupljanje kritične mase invalida spremnih i sposobnih da preuzmu odgovornost za usmeravanje sopstvenih života u pozitivnom, konstruktivnom pravcu. Problem ostvarenja delikatne ravnoteže između imperativa pomoći najtežim, dakle i najugroženijim invalidima, koji ne mogu sami zastupati sopstvene interese niti samostalno postavljati zahteve nadležnim ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite, i jednako važne potrebe da invalidi – oni koji to mogu – najzad započnu da samoorganizovano menjaju zatečene uslove života potvrđujući se kao ravnopravni pripadnici društva, korisni sebi i drugima, ne može se rešiti jednom zauvek; on se mora uvek

iznova postavljati i rešavati kao odgovor na pitanje čije interese dotično udruženje zastupa i koje konkretne potrebe nastoji da zadovolji.

Uslovi delovanja u svakoj lokalnoj sredini bitno utiču na oblike rada invalidskih organizacija, ne samo u smislu većih ili manjih mogućnosti finansiranja pojedinih aktivnosti, već i s obzirom na stepen prihvaćenosti invalida u sredini o kojoj je reč, ranijim iskustvima u društvenom angažovanju invalida, spremnost samih invalida da se nametnu svom okruženju i druge činioce koji determinišu efekte rada lokalnih udruženja. I pored ovih razlika, koje se ne smeju ni potcenjivati ni preuveličavati, postoje neke opšte odlike delovanja svih invalidskih udruženja, odlike koje bitno modifikuju načelna opredeljenja sadržana u njihovim programskim dokumentima.

Usmerenost delatnosti udruženja ka ostvarivanju socijalno-zaštitne funkcije doživljava u praktičnom radu značajnu transformaciju. Nemogućnost da se pruži delotvorna pomoć najugroženijim invalidima, uslovljena ukupnim položajem i trenutno postojećim kapacitetima lokalnih invalidskih organizacija, dovodi do preorijentacije na realističnije zadatke, od čijeg izvršavanja invalidi imaju neposredne i opipljive koristi. Nabavljanje i raspodela humanitarne pomoći, mahom iz inostranstva i dobijene posredstvom stranih humanitarnih agencija, zadovoljava tek manji deo potreba invalidske populacije – pa i one samo trenutno ili na kratak rok. Humanitarna pomoć značajnija je za ublažavanje kobnih posledica višegodišnjeg lošeg funkcionisanja zdravstvene službe nego što može ukloniti neke od dugoročnih socijalnih nevolja. Kako je privatna lekarska praksa nedostupna većem delu stanovništva – a sva je prilika da će to i u narednom razdoblju ostati – poremećaji u snabdevanju lekovima i neprimenjivanje formalno važećeg pravilnika o ortopedskim i ortotičkim pomagalima pogađaju u manje – više jednakoj meri sve slojeve stanovništva, sem malog broja najbogatijih; invalidska udruženja ne mogu vršiti raspodelu lekova i pomagala prema kriterijumu socijalne ugroženosti, već se moraju uzimati u obzir isključivo zdravstvene potrebe populacije kojoj se želi pomoći. Pomoć članstvu u prevazilaženju akutnih socijalnih nevolja ograničena je objektivno neznatnim finansijskim i kadrovskim kapacitetima lokalnih invalidskih organizacija i svodi se na pokušaje posredovanja kod nadležnih organa i službi u postupku ostvarivanja pojedinih prava iz oblasti socijalne zaštite. Posledice višegodišnje ekonomske krize toliko su sveobuhvatne i razarajuće da su materijalne rezerve stanovništva krajnje iscrpljene, te je stoga nerealno očekivati da se prikupljanjem dobrovoljnih priloga među lokalnim stanovništvom ili organizovanjem dobrotvornih priredbi može doći do znatnijih finansijskih sredstava, makar ona bila namenjena pomaganju socijalno najugroženijih invalida ili porodica sa invalidima. To znači da je domašaj različitih akcija solidarnosti, kako u opštoj populaciji tako

i među samim invalidima i njihovim porodicama, u pogledu finansijskih efekata vrlo ograničen. Gornjim iskazom ne želim reći da je ideja individualne i kolektivne samopomoći unapred osuđena na neuspeh; postoje mnogi vidovi međusobne fizičke pomoći, kao i drugi načini zbrinjavanja najtežih i najugroženijih invalida, manje – više nezavisni od materijalnih prilika i dostupni lokalnim invalidskim udruženjima.

Ako je delatnost invalidskih udruženja u lokalnim sredinama u oblasti socijalne zaštite uža nego što bi se o njoj moglo zaključiti na osnovu njihovih programskih dokumenata, neke druge oblasti angažovanja imaju u praktičnom radu udruženja istaknutije mesto nego u načelnim deklaracijama ciljeva udruženja. To su, po pravilu, one delatnosti koje pri sadašnjim materijalnim i kadrovskim resursima udruženja mogu biti samostalno realizovane, koje imaju pozitivno, vidljivo i neposredno dejstvo na uslove života invalida u lokalnoj zajednici, te za koje postoji dovoljan broj zainteresovanih invalida – članova udruženja. U ovu grupu aktivnosti spadaju različite forme organizovanja “slobodnog” vremena invalida: susreti, druženja, zajedničke proslave izleti, letovanja... Ukoliko udruženju stoji na raspolaganju odgovarajući prostor, sa pogodnim saobraćajnim vezama, telefonskim priključkom i bez prepreka koje onemogućavaju kretanje invalida, povremena druženja se ustaljuju i pretvaraju u trajne oblike druženja invalida, najčešće u vidu klubova, sa licima koja se, mada nisu u stalnom radnom odnosu, angažuju u organizaciji klupskih aktivnosti.

Spektar delatnosti ovih klubova vremenom se proširuje; pored spontanog druženja javlja se organizovana zabava; u sadržaj njihovog rada postepeno bivaju uključivani ambiciozniji i sofisticiraniji sadržaji; kultura, pre svega različiti vidovi književnog stvaralaštva kao najjeftinije i stoga najdemokratskije forme kulturnog angažovanja, zauzima sve vidnije mesto u klupskim aktivnostima.

Karakteristično je da se fizička rekreacija i sport veoma retko nalaze u programima rada klubova i lokalnih invalidskih udruženja uopšte. Značaj sporta i fizičke rekreacije, kako za otklanjanje zdravstvenih problema specifičnih za cerebralnu i dečiju paralizu tako i za poboljšanje opšteg zdravstvenog stanja ovih invalida, poznat je i neosporan. Povoljni efekti bavljenja sportom, njegov blagotvoran uticaj na fizičko i psihičko zdravlje dece i omladine odnose se u jednakoj meri i na zdravu populaciju i na lica pogođena invalidnošću. Ipak, upadljivo je gotovo potpuno odsustvo sportskih i – u nešto manjoj meri – rekreativnih sadržaja iz aktivnosti lokalnih udruženja i republičkog Saveza. Objašnjenje ove pojave na koje najčešće nailazimo u godišnjim izveštajima o radu lokalnih udruženja i neposrednim razgovorima sa njihovim predstavnicima svodi se na nezainteresovanost invalida za ovakve aktivnosti. Čini se da je ova “nezainteresovanost” pre rezultat usredsređivanja aktivnosti udruženja na probleme starijih in-

valida, čiji se predstavnici – roditelji ili sami invalidi – nalaze u organima udruženja i vrše prevladajući uticaj na smer i sadržaj njihovih aktivnosti, nego posledica pasivnog odnosa invalidne omladine, kojoj se uglavnom ne pruža prilika da izrazi sopstvene želje i učini nešto konkretno za njihovo ostvarenje. Upravo izrečenom ocenom ne umanjuje se značaj obezbeđivanja materijalnih i tehničkih sredstava za sportsko-rekreativne aktivnosti, ni potreba da se popravi kadrovska infrastruktura lokalnih udruženja angažovanjem stručnih saradnika u oblasti sporta i rekreacije; ona samo naglašava odlučujući značaj samoinicijative invalida u svim oblastima angažovanja lokalnih i nacionalnih invalidskih udruženja.

Ostale aktivnosti invalidskih organizacija koje se mogu shvatiti kao operacionalizacija njihovih programskih ciljeva biće razmotrene u narednim odeljcima ovog članka.

Unutrašnja organizacija invalidskih udruženja

Struktura invalidskih udruženja u znatnoj meri utiče na oblike njihovog konkretnog delovanja u lokalnoj sredini. Pod strukturom ne podrazumevam samo vrstu, sastav, nadležnosti i formalni način izbora organa koji upravljaju radom udruženja i snose odgovornost za njegove rezultate, elemente koji se lako mogu naći u statutima svih invalidskih organizacija. Mnogo je važniji stvarni proces donošenja odluka u udruženju, mehanizam prevođenja zadataka iz programskih dokumenata i godišnjih planova rada u niz praktičnih koraka i pojedinačnih aktivnosti, na odgovarajući način raspoređenih u vremenu i prostoru. Odnosi unutar udruženja, posebno precizni i nedvosmisleni odgovori na pitanja čije interese udruženje zastupa i ko su zastupnici tih interesa, predstavljaju ključne činioce koji određuju ne samo mesto udruženja u lokalnoj zajednici već i njegovu ulogu u svakodnevnom životu invalida i njihovoj borbi za otklanjanje praktičnih nedaća koje sa sobom nosi invalidnost.

Najširi organ svakog udruženja jeste skupština; nju u načelu čine svi članovi udruženja, te bi stoga učešće invalida u njenom radu trebalo da bude solidan pokazatelj kako zainteresovanosti invalida za vlastito samorganizovanje tako i demokratske otvorenosti samog udruženja, njegove spremnosti da otkrije, prepozna i zastupa vitalno važne potrebe invalida i njihovih porodica. Skupština se sastaje jednom godišnje; istina, statuti udruženja u najvećem broju slučajeva predviđaju mogućnost vanrednih sastajanja skupštine, ali je procedura koja se u takvim prilikama mora sprovesti toliko komplikovana da je njeno pokretanje čak i kad je članstvo izuzetno aktivno, malo verovatno. Dolazak na sastanak skupštine udruženja ne iziskuje preteran fizički napor, ni nenadoknadiv gubitak vremena, posebno ako se skupština održava u mestu gde invalid živi i ako je reč o lakšim invalidima. Zato sam sklon da podatak o procentu prisustvovanja

članstva redovnim skupštinama smatram približnim indikatorom uspešnosti udruženja u okupljanju invalida. Razume se, u obzir treba uzeti i neke tehničke činioce: mesto održavanja skupštine, njegovu povezanost sa glavnim saobraćajnim arterijama u gradu, njegovu pristupačnost za invalide u kolicima, postojanje specijalizovanog prevoza za invalide u dotičnom gradu, finansijske snage udruženja odnosno mogućnost da ono plati troškove prevoza svima koji prisustvuju skupštini ili bar onim invalidima kojima je taksi-prevoz jedini način da dođu na skupštinu, postojanje službenika profesionalno angažovanih u udruženju koji mogu na kvalitetan način pripremiti i održati skupštinu, povezivanje sastanka skupštine sa privlačnijim kulturnim i zabavnim sadržajima, rezultate prethodnog delovanja udruženja i naviku članstva da se okuplja i druži među sobom.

No, samo prisustvovanje skupštini i formalno učestvovanje u njenom radu još uvek ne znače demokratsku otvorenost udruženja prema potrebama i interesima članstva, ne podrazumevaju odnose poverenja između invalida i onih koji zastupaju njihove interese. Suviše često se dešava da invalidi stvarno ne učestvuju u procesu definisanja ciljeva, njihove operacionalizacije u niz konkretnih, preciznih i međusobno povezanih poslova koje treba obaviti u jasno ograničenom vremenskom intervalu, donošenja pojedinačnih odluka o budućim aktivnostima udruženja, procene prethodnog rada i utvrđivanja odgovornosti za eventualne loše rezultate delovanja udruženja u ranijem periodu. Faktička nemogućnost "običnih" članova – invalida i roditelja – da utiču na rad udruženja i pokreću inicijative značajne za njegov budući rad dobija dva prividno suprotna, a suštinski komplementarna oblika: na jednoj strani mehaničko prihvatanje unapred pripremljenih odluka i propuštanje prilike – makar ona bila više proceduralna nego stvarna – da se u argumentovanoj raspravi iznese sopstveno mišljenje o pitanjima koja se nalaze na dnevnom redu skupštine, a na drugoj zbrkano iznošenje svih mogućih problema što tište pojedinca koji "učestvuje" u radu skupštine – mada oni imaju malo ili nimalo veze sa prethodno utvrđenim dnevnim redom. U činioce koji najviše ometaju vođenje racionalnog dijaloga među članovima udruženja svakako spada i uverenje da je sve već unapred odlučeno i da je stoga svako učešće u diskusiji samo nepotreban gubitak vremena. Pasivnosti članstva ponekad doprinosi stav ljudi koji rukovode radom skupštine; zavedeni pogrešno shvaćenom potrebom da rad ovog organa bude efikasniji, oni ne ispoljavaju neophodno strpljenje, prelazeći na glasanje o izveštaju o radu ili planu rada pre nego što se sasluša mišljenje svih koji o ovim najvažnijim dokumentima koje skupština usvaja imaju šta da kažu. Na opravdane kritike, izrečene dobronamerno i u želji da se unapredi rad udruženja, odgovara se povećanom netrpeljivošću, kao da je u pitanju lični napad na one koji su vodili udruženje u prethodnom periodu. Događa se da kvalitetni pred-

lozi, sveže ideje, inicijative za uvođenje novih oblika, metoda i sadržaja rada padaju u bezvazdušni prostor apatije i ćutanja. Uz opšti osećaj besperspektivnosti i nemoći – istovremeno uzrok i posledicu moralne krize društva – upravo navedeni nedostaci u načinu rada skupština udruženja predstavljaju činioce koji bitno ograničavaju aktivnu ulogu invalida u kreiranju i ostvarivanju politike udruženja.

Upravni odbor (ranije predsedništvo) je uži izvršni organ skupštine udruženja; on u većini slučajeva broji od 5 do 10 članova i ima zadatak da između skupštinskih zasedanja rukovodi radom udruženja. Njegove članove bira skupština. Ponekad se dešava da predloženi ljudi ne prihvate mesto u Upravnom odboru, pravdajući se zauzetošću, iskrenom ili lažnom skromnošću, nepoznavanjem rada udruženja i sličnim razlozima. U sastavu upravnih odbora preovlađuju roditelji, mahom starijih invalida. Retka su udruženja koja uspevaju da nađu invalide voljne i sposobne da se aktivno uključe u njihove aktivnosti. Ponekad se pribegava formalnom uključivanju invalida u rad upravnih odbora; u takvim situacijama invalidi prisustvuju sednicama ovog organa, formalno glasajući, ali veoma malo utiču na odluke, čak i kad dobiju reč i priliku da iznesu svoje stavove, njihova mišljenja se ne uvažavaju jer “iskusniji” aktivisti najbolje znaju šta je invalidima potrebno. Iz činjenice da ima malo invalida koji mogu neposredno, bez prethodne pripreme, doprineti radu udruženja izvlači se pogrešan zaključak da invalidi u svom sopstvenom udruženju mogu biti tek dekoracija, a ne bitan činilac koji određuje i ostvaruje sve aktivnosti udruženja.

Ni ostali članovi udruženja nisu dovoljno aktivni; celokupna aktivnost udruženja često padne na jedno lice, od čijeg znanja i umešnosti, volje i entuzijazma zavisi uspeh organizacije. Retko i sporadično primenjuje se racionalna podela rada i odgovornosti između članova upravnog odbora. Svaki član ovog organa mogao bi biti zadužen za osmišljavanje i sprovođenje svih aktivnosti udruženja u nekoj posebnoj oblasti angažovanja. Predsednik Upravnog odbora imao bi ulogu koordinatora svih aktivnosti, dok bi sekretar udruženja, posebno ako je u pitanju profesionalno zaposleno lice, obavljao administrativne i tehničke poslove, pripremao sednice organa udruženja i starao se o tehničkoj realizaciji njihovih odluka. Razume se, ovde je opisana idealna organizaciona struktura koja neće moći uvek da bude ostvarena i koju svakako treba prilagoditi lokalnim uslovima u kojima udruženje deluje. Međutim, to prilagođavanje ne sme postati izgovor za ostajanje na starim, prevaziđenim organizacionim modelima, posebno ne za ovekovečenje sadašnje prakse oličene u jednačini: predsednik/sekretar = udruženje. Malo se koristi mogućnost rada u sekcijama, pod izgovorom da nema zainteresovanih, mada je osnovni razlog neuspeha ovakvog načina rada nespremnost odgovornih lica u udruženji-

ma da prihvate dodatne obaveze i da se odreknu komoditeta ustaljenog načina rada. Pošto je očigledno da roditelji i ostali pomažući članovi ne mogu biti nosioci rada u sekcijama, oživljavanje sekcija i njihovo pretvaranje u stalan oblik delovanja udruženja pokazuje se kao najdelotvorniji način aktiviranja invalidskih potencijala i put ka punoj afirmaciji njihovih radnih i stvaralačkih sposobnosti.

Poseban problem predstavlja usitnjenost organizacija; u udruženju koje broji dvadeset ili trideset članova, i pored najbolje volje i najvećih napora, nije moguće primeniti upravo opisani model organizovanja. To, naravno, ne znači da ni u ovakvim patuljastim organizacijama ne treba težiti uključivanju većeg broja članova, naročito invalida, u proces odlučivanja o svim aktivnostima udruženja, podeli poslova i odgovornosti unutar organa udruženja i negovanju demokratskih odnosa u udruženju, odnosa koji uključuju pravo na različite stavove i argumentovanu borbu mišljenja. Međutim, koncentracija snaga i sredstava, iako načelno poželjna, ima svoje prirodne granice. U velikim organizacijama uočavaju se tehničke teškoće, vezane za izvršenje aktivnosti koje podrazumevaju učešće velikog broja invalida. Može se reći da ove teškoće rastu geometrijskom progresijom s porastom broja članova. Sem toga, u preglomaznim organizacijama pojedinačni član se svodi na puko ime, broj, podatak; organizacioni aspekt delatnosti udruženja osamostaljuje se i postaje cilj za sebe; ostaje malo vremena i prostora za ispoljavanje mnogobrojnih stvaralačkih sposobnosti invalida. Dakle, i u ovom slučaju treba naći ravnotežu između suprotstavljenih tendencija omasovljavanja i samodovoljnosti, izmiriti protivrečne zahteve za efikasnošću rada i punim učešćem svih članova u aktivnostima, te oblikovati udruženje na način koji će najbolje odgovarati lokalnim uslovima i potrebama invalida, a ujedno zadovoljavati opšta načela koja sam napred skicirao.

Finansiranje invalidskih udruženja u tržišnim uslovima

Izvori finansiranja značajni su za nevladine organizacije ne samo zato što obezbeđuju materijalnu osnovu njihovog delovanja – neophodan, mada ne i dovoljan uslov za ostvarivanje njihove misije; oni na posredan način utiču na samostalnost ovih organizacija, u određenoj meri oblikuju njihove konkretne aktivnosti i znatno otupljuju oštricu njihove kritike onih koji daju novac potreban za rad organizacije. Upravo stoga se diversifikacija izvora finansiranja javlja kao zaloga nezavisnosti odlučivanja unutar organa koji kreiraju i sprovode politiku organizacije, samostalnog izbora ljudi koji zastupaju stavove i interese članstva, nezavisnog istupanja u javnosti i autonomije u odnosu na moćnije društvene grupe.

Ove opšte postavke, koje se tiču svih nevladinih organizacija, važe i u slučaju invalidskih udruženja. Njihovo finansiranje vrši se već duže vre-

me iz državnih i/ili paradržavnih izvora, što samo pojačava zavisnost ovih udruženja od politike državnih organa u oblasti socijalne zaštite i potencira njihovu suštinsku nesamostalnost kad treba kritički progovoriti o propustima i greškama države u oblasti invalidske zaštite. Visoki činovnici ranijeg Ministarstva za rad, boračka i socijalna pitanja nisu se ustezali ni od direktnog pozivanja na odgovornost službenika zaposlenih u invalidskim udruženjima, osobito sekretara, tvrdeći da se oni nalaze u istom položaju kao i lica zaposlena u državnoj službi, jer se njihov rad plaća neposredno iz državnog budžeta. U kontekstu ukupnih odnosa invalidskih udruženja i države takve pretenzije nisu potpuno lišene smisla, kako bi se na prvi pogled moglo pomisliti.

Sredstva dobijana iz državnih izvora uvek su bila u apsolutnom iznosu nedovoljna da bi zadovoljila potrebe invalidskih udruženja. Takva je situacija bila i u vreme bivše Jugoslavije, kada su ekonomske prilike bile neuporedivo povoljnije nego danas. To pokazuje da invalidske organizacije ni u ondašnjem političkom sistemu nisu nalazile svoje pravo mesto; potcenjivački odnos prema invalidima i njihovim radnim i stvaralačkim sposobnostima očigledno je stariji od savremene tranzicione krize sistema vrednosti, jer zadire u dublje socijalno i psihološki ukorenjene negativne stavove prema svima koji se ne uklapaju u krute i okoštale norme društveno prihvaćenog i prihvatljivog ponašanja, fizičkog izgleda i pojedinačnih ili kolektivnih potreba. Ovu činjenicu treba posebno istaći s obzirom na sklonost ljudi angažovanih u udruženjima da idealizuju konkretna rešenja i odnose uz vremena relativnog ekonomskog blagostanja. Nedostatak finansijskih sredstava i teška pristupačnost alternativnih izvora finansiranja nepovoljno utiču na delatnost udruženja, obeshrabruju lica neposredno odgovorna za sprovođenje pojedinačnih aktivnosti, osujećuju pokretanje novih inicijativa, otežavaju uvođenje savremenijih metoda rada, sputavaju preduzimanje akcija koje uključuju veći broj invalida i koče razvoj lokalne mreže invalidskih udruženja. Treba naglasiti da finansijske teškoće nisu jedini, a u većini slučajeva ni primarni uzrok lošeg rada ovih organizacija; odveć često one su tek manje ili više dobar izgovor za neaktivnost, mada se mora priznati da su sasvim stvaran ograničavajući činilac koji se nepovoljno odražava na ukupan rad udruženja.

Invalidske "socijalno-humanitarne" organizacije su do najnovijih reformi, čiji se obrisi tek postepeno ocrtavaju na pozadini raznorodnih, ponekad i direktno suprotstavljenih potreba, interesa, težnji i opredeljenja, i čiji se smer u ovom trenutku ne da sa izvesnošću sagledati, dobijale su novac od države posredstvom dva međusobno odvojena, gotovo nezavisna mehanizma:

a) budžetskih sredstava izdvojenih za plate zaposlenih službenika i materijalne troškove republičkih invalidskih udruženja;

b) učešća u državnom prihodu ostvarenom izdvajanjem dela dobiti priređivača igara na sreću za finansiranje aktivnosti socijalno-humanitarnih organizacija.

Već sam naglasio da finansiranje plata zaposlenih službenika republičkih invalidskih organizacija neposredno iz budžetskih sredstava pojačava njihovu zavisnost od države, naročito od organa zaduženih za kontrolu trošenja budžetskih sredstava – u konkretnom slučaju od Ministarstva za socijalna pitanja, a potencijalno i od Ministarstva finansija. Ta zavisnost ispoljava se ne samo u obavezi slanja redovnih izveštaja o utrošku budžetskih sredstava, odsustvovanju radnika sa posla, svim promenama u radno-pravnom statusu zaposlenih (odlazak u penziju, zaposlenje novog radnika) i o drugim stvarima koje utiču na utrošak sredstava o kojima je reč, već i u stalnom uplivu na izbor kadrova i, posrednije ali ne manje efikasno, na ukupnu delatnost udruženja. Razume se, finansiranje plata iz državnog budžeta ima i pozitivne strane, posebno iz perspektive službenika zaposlenih u udruženjima. Time je postignuta mnogo veća izvesnost i redovnost isplate plata. Pre prelaska na ovaj način finansiranja visina plata i redovnost njihove isplate zavisila je od ukupne finansijske situacije dotičnog udruženja, a ona je za vreme najžešćeg inflatornog udara bila gotovo bezizlazna. Sem toga, pitanje plata zaposlenih znatno je opterećivalo organe upravljanja udruženja; svi njihovi sastanci iscrpljivali su se u jalovim raspravama, bezuspešnim pokušajima da se postigne ili povrati varljiva ravnoteža između plata zaposlenih i troškova za aktivnosti koje predstavljaju razlog i smisao postojanja samog udruženja. Dok je visina plata zaposlenih službenika u republičkim invalidskim organizacijama određivana na osnovu važećih kolektivnih ugovora, iznos budžetskih sredstava namenjenih pokrivanju materijalnih troškova bio je uvek manji od stvarnih materijalnih troškova i morao je biti dopunjavан sredstvima iz drugih izvora. A ti drugi izvori najčešće se svode na novac predviđen za ostvarivanje aktivnosti. Zanimljivo je da državni organi nadležni za kontrolu trošenja budžetskih sredstava nisu poklanjali preteranu pažnju ovom prelivanju novca namenjenog finansiranju aktivnosti invalidskih udruženja, iako je nadzor nad platama i drugim ličnim primanjima zaposlenih bio prilično rigorozan.

Kriterijumi za raspodelu lutrijskih sredstava, namenjenih finansiranju aktivnosti republičkih invalidskih organizacija i njihovih mreža – lokalnih udruženja koja deluju u njihovom sastavu – nikada nisu bili precizirani, te ni sama raspodela nije bila zasnovana na iole objektivnim merilima. Način raspodele ovih sredstava podsticao je antagonizam između pojedinih republičkih invalidskih organizacija (sve one delile su među sobom ograničenu i ne osobito veliku sumu), a da to nije dovodilo do zdrave konkurencije među ovim organizacijama, niti je podsticajno delovalo na obim i kvalitet njihovih aktivnosti. Iz oportunističkih razloga, nadležni državni organ

– Ministarstvo za rad, boračka i socijalna pitanja – radije se opredeljivalo za zadržavanje zatečenih odnosa u raspodeli ovih sredstava, zazirući od radikalnih promena udela pojedinih invalidskih organizacija u prihodima od igara na sreću iz straha da bi takve promene narušile harmonične odnose između različitih “kategorija” invalida (definisanih isključivo posredstvom dijagnoze koja određuje uzrok invalidnost) i ometale ili sasvim onemogućavale saradnju između raznih udruženja i preduzimanje zajedničkih aktivnosti od interesa za sve invalide. Sredinom devedesetih godina izvršen je pokušaj da se opisani način raspodele prilagodi stvarnim potrebama tako što bi sva invalidska udruženja konkurisala za sredstva potrebna za ostvarenje svake pojedinačne aktivnosti. Iako u principu prihvatljiva, ova zamisao nije ostvarena; sudeći po ponašanju odgovornih lica iz nadležnog ministarstva, država nije ni imala ozbiljnu nameru da ustanovi nova pravila u ovoj oblasti, jer nije preduzeto ništa, sem jednog seminara posle kojeg su obrisi predloženog načina raspodele lutrijskih sredstava bili još udaljeniji i rasplintitiji, da se invalidska udruženja praktično osposobe za prelazak na jedan fundamentalno nov način sopstvenog finansiranja. Treba žaliti što je tada propuštena prilika da se invalidska udruženja blagovremeno naviknu na odgovorniji odnos prema finansijskim sredstvima, njihovim davaocima i obavezama preuzetim po osnovu dobijenih sredstava, što bi im nesumnjivo koristilo u sadašnjim odnosima sa domaćim i međunarodnim nevladinim organizacijama i humanitarnim agencijama.

Vandržavne izvore prihoda invalidskih udruženja karakteriše njihova izrazita neredovnost, nepredvidljivost sredstava koja se iz tih izvora mogu prikupiti, zavisnost veličine prikupljenih sredstava od okolnosti van domašaja udruženja. Ovi izvori se, uprkos navedenim zajedničkim odlikama, svrstavaju u nekoliko posebnih celina.

Klasične (bezuslovne) donacije nisu osobito izdašan izvor prihoda. Stiče se utisak da ovdašnji vlasnici zamašnjih novčanih iznosa još uvek nisu prihvatili običaj, čvrsto ukorenjen u stabilnijim društvima sa dužom građanskom tradicijom, da redovno pomažu humanitarne aktivnosti i izdvajaju novac za dobrotvorne svrhe. Iako se donacije najčešće dobijaju kao namenska sredstva za pojedinačne, poimenično navedene i obrazložene aktivnosti udruženja, njihovi davaoci nisu naročito zainteresovani za kontrolu trošenja poklonjenih sredstava. To invalidskim udruženjima koja koriste donacije ostavlja veću slobodu u upotrebi svojih novčanih fondova, ali ujedno – kao i u ostalim slučajevima slobode bez odgovornosti – otvara prostor eventualnim zloupotrebama. Iznos pojedinačnih donacija nesrazmerno je mali u odnosu na troškove aktivnosti za koju se traže sredstva, što svedoči o tome da invalidska udruženja nisu dovoljno privlačna za ekonomski najmoćnije pojedince i/ili preduzeća. Mogućnosti reklamiranja donatorskog preduzeća od strane ovih organizacija vrlo su ograničene,

posebno u poređenju sa sportskim klubovima i elitnim kulturnim programima, što još više umanjuje broj potencijalnih donatora. Treba očekivati da će se u budućnosti, uporedo sa opštim privrednim rastom i razvojem duha građanske odgovornosti za skladnije i pravednije društvene odnose, postepeno povećavati udeo ovog izvora u ukupnim prihodima invalidskih udruženja. Donatori će istovremeno zahtevati mnogo čvršće garancije za namensko korišćenje donacija, kao i neku vrstu naknade u vidu pozitivnog publiciteta, reklama proizvoda i usluga i sličnih stvari. Udruženja će biti suočena sa neuporedivo jačom konkurencijom drugih humanitarnih organizacija, jednokratnih akcija pomoći nekome ili nečemu, najraznovrsnijih oblika građanskih inicijativa i različitih grupa i pojedinaca koji svoje komercijalne ciljeve vešto skrivaju iza kulturnih, sportskih ili humanitarnih sadržaja.

Poseban izvor finansiranja predstavljaju aktivnosti samih udruženja čiji su prihodi veći od rashoda; ovde spadaju humanitarne priredbe u organizaciji invalidskih udruženja: koncerti, aukcije slika i drugih umetničkih predmeta, prodajne izložbe proizvoda koje su izradili invalidi, prodaja proizvoda invalidskih zadruga i slične aktivnosti. Upravo navedeni načini pribavljanja novčanih sredstava primenjivani su i do sada, sa promenljivim uspehom i za različite namene. U načelu se bolji efekti postižu kada se prihod ostvaren jednom takvom akcijom kao što je koncert ili izložba nameni postizanju konkretnog, jasno određenog vremenski, prostorno i sadržinski ograničenog cilja. Preporučljivo je da tehnički deo poslova vezanih za organizaciju priredbi humanitarnog tipa obave profesionalci, makar za svoje usluge bili nagrađeni učešćem u neto-prihodu priredbe; time se obezbeđuje kvalitetna organizacija, što je bitna pretpostavka finansijskog uspeha same priredbe. Razume se da udruženje mora imati potpunu kontrolu nad organizacionim troškovima takvih akcija; ne sme se doći u situaciju da se strepi od finansijskog gubitka pri organizovanju priredbe, niti se invalidska udruženja mogu zadovoljiti neznatnim viškom prihoda nad rashodima, utoliko pre što organizacija sličnih akcija zahteva dosta vremena i radnih napora.

Najzad, ostaju prihodi od sopstvene proizvodne ili uslužne delatnosti udruženja, koji se neposredno ili posredno ostvaruju na tržištu. Razume se, obim i vrsta sopstvenih lukrativnih delatnosti invalidskih organizacija moraju biti ograničeni njihovim nedobitnim karakterom. Ovo ograničenje značajno je ne toliko zbog toga što bavljenje delatnostima koje donose dobit povlači za sobom gubitak poreskih olakšica datih nevladinim nedobitnim organizacijama, koliko zato što svaka proizvodna ili uslužna delatnost koja se stalno obavlja u cilju sticanja dobiti odvlači pažnju, energiju i kadrove invalidskih udruženja od njihovog prevashodnog zadatka – ostvarivanja njihove misije u interesu članstva. Logika profitabilnih de-

latnosti suštinski se razlikuje od principa kojima se upravlja rad nevladinih organizacija, te mešanje ova dva različita domena aktivnosti ne daje očekivane rezultate.

Odnosi između različitih invalidskih udruženja i problem stvaranja jedinstvenog invalidskog pokreta

Govoreći o dosadašnjem načinu raspodele lutrijskih sredstava namenjenih finansiranju aktivnosti invalidskih organizacija, pomenuo sam da ova raspodela favorizuje konkurenciju među pojedinim udruženjima i time ograničava područje njihove međusobne saradnje. To svakako nije jedini, a možda ni najvažniji činilac koji remeti odnose između nedovoljno povezanih delova invalidskog pokreta, umanjujući njegovu praktičnu delotvornost i marginalizujući njegov uticaj u javnosti. Načela na kojima su organizovane sadašnje invalidske organizacije snažno podstiču zaseban rad svakog udruženja, omogućuju samo sporadičnu saradnju, od slučaja do slučaja, i sprečavaju svaki trajniji oblik njihove saradnje. Boreći se za usko shvaćene i definisane interese svog članstva, strukturisanog uglavnom na osnovu oboljenja – uzroka invalidnosti, udruženja gube iz vida činjenicu da društveno okruženje, država i zainteresovana javnost posmatraju invalide kao jedinstvenu društvenu grupu, ne opažajući one razlike među pojedinim medicinskim kategorijama vezanim za invalidnost, razlike koje su tako značajne ljudima koji rade u invalidskim udruženjima. Pošto invalidske organizacije postoje i deluju već mnogo godina na nepromenjenim i naoko nepromenljivim organizacionim načelima, prirodno je što one u uslovima brzih i burnih promena u svom političkom, ekonomskom i socijalnom ambijentu ispoljavaju visok stepen inertnosti, sklonost ka mimi-krijskom zadržavanju prevaziđenih organizacionih modela i metoda rada ovlaš prevučeni mahom terminološkom glazurom ideologije građanskog društva, kao i suštinsku nespremnost da se pristupi radikalnijem kritičkom preispitivanju pretpostavki vlastitog delovanja u sredini zahvaćenoj tranzicijom. A bez takvog suočavanja sa sopstvenom odgovornošću za sadašnje nezadovoljavajuće stanje u invalidskoj zaštiti nema ni novih odnosa između postojećih invalidskih udruženja, ni izgradnje jedinstvenog, delotvornog i demokratski organizovanog i usmerenog invalidskog pokreta, koji bi vremenom postao autentičan nosilac specifičnih potreba i interesa svih invalida u zemlji i kompetentan sagovornik predstavnika drugih društvenih grupa u širokom, ideološki neomeđenom demokratskom ambijentu građanski uređene države.

Potreba za jedinstvenim istupanjem invalidskih udruženja postojala je praktično od početka delovanja tih udruženja; brzo se uvidelo da ovu potrebu ne mogu zadovoljiti prigodni susreti njihovih predstavnika, neformalni i neobavezujući dogovori rukovodilaca, zajedničko učešće na

skupovima i manifestacijama kojima se u prethodnom periodu javno izražavala, uvek iznova potvrđivala, a ponekad manje ili više grubo namekala kolektivna privrženost vladajućem društvenom idealu oličenom u nesmenljivoj političkoj partiji koja vrši vlast na svim nivoima društvenog organizovanja. Zato je relativno rano formiran Koordinacioni odbor republičkih invalidskih organizacija; isti takav odbor obrazovan je i na nivou grada Beograda, a očekivalo se da slična tela počnu da deluju i u drugim mestima u Srbiji. Rezultati delovanja ovih koordinacionih tela manji su od očekivanih. Razlozi ovog relativnog neuspeha su brojni i raznorodni. Oni se mogu svesti na nekoliko grupa činilaca: jedni potiču iz samih invalidskih organizacija i proizvod su predhodno opisanih slabosti u njihovom organizovanju, dok su drugi pretežno ekstremnog karaktera i proističu iz potrebe političkih vlasti da naspram sebe imaju podeljene i neusaglašene invalidske organizacije, čiji će se zahtevi međusobno sudarati, a često i potirati. Činjenica da nijedan koordinacioni odbor, bilo na republičkom, bilo na lokalnom nivou, nema stalno zaposleno lice koje bi obavljalo tehničke poslove vezane za pripremanje sednica i realizaciju odluka, dovoljno rečito pokazuje kakav je stvarni odnos države prema ideji jedinstvenog invalidskog pokreta. Drugim rečima, invalidske organizacije su u dosadašnjem periodu bile jedinstvene onda i onoliko, kada i koliko je to odgovaralo vladajućim političkim snagama. Na republičkom nivou, predstavnik ministarstva nadležnog za socijalna pitanja suviše često je igrao ulogu posrednika između različitih invalidskih organizacija, umesto da bude predstavnik države koji će saslušati zahteve predstavnika invalida i preneti ih odgovarajućim državnim organima. S druge strane, predstavnici većine invalidskih organizacija u koordinacionim telima zastupali su uglavnom pojedinačne interese pojedinih kategorija invalida – definisanih prema medicinskim kriterijumima – čemu su doprinela normativna rešenja u mnogim oblastima, koja su podvlačila upravo tu isparcelisanost ukupne invalidske organizacije. Interesantno je da su koordinacioni odbori lakše zauzimali jedinstvene stavove gde je bila reč o pitanjima koja se tiču položaja samih invalidskih organizacija, posebno Zakona o igrama na sreću koji je bio i ostao glavni instrument državnog ili paradržavnog finansiranja invalidskih organizacija. Dogovor je postignut kada se radilo o mnogo važnijim pitanjima prava pojedinih kategorija invalida i mera za poboljšanje njihovog socijalnog položaja; često se dešavalo da pojedine organizacije stupaju u rivalski, konkurentski odnos sa drugim organizacijama invalida, jer se smatralo da je reč o podeli ograničenih materijalnih izvora, mahom budžetskog karaktera.

Tokom 2001. godine zapažaju se promene koje nagoveštavaju veću koheziju unutar invalidskih pokreta. Postaju sve vidljivije organizacije koje okupljaju invalide sa različitim medicinskim dijagnozama (Crossdi-

sability) . One se organizuju oko posebnih pitanja koja interesuju pojedine delove invalidske populacije. Kao primer takvih organizacija navodim Udruženje studenata sa hendikepom (USH), ili Centar za samostalni život invalida. Karakteristično je da ove organizacije novog tipa okupljaju mali broj invalida, i to mahom mlađe i obrazovanije ljude nezadovoljne stanjem u tradicionalnim invalidskim organizacijama. To može, ali ne mora biti izvor daljih sukoba unutar invalidskog pokreta; konkretni objekti saradnje i sukobljavanja zavise od uzajamne spremnosti da se prihvate iskustva i metodi različiti od sopstvenih, od spremnosti da se otvaraju pitanja koja nikada dosad nisu bila postavljena i da se na već poznata pitanja nalaze novi, nekonvencionalni odgovori. Organizacije o kojima je reč lakše i brže uspostavljaju saradnju sa drugim delovima nevladinog sektora, uspešnije se prilagođavaju uslovima delovanja u otvorenom društvu i prikupljaju relativno veća finansijska sredstva za svoje aktivnosti. Međutim, taj uspeh ima i svoje naličje. Ove organizacije angažuju u svojim aktivnostima vrlo mali, mada rastući deo invalidske populacije; što je još važnije, one se bave pitanjima koja ne popravljaju konkretne životne uslove većine invalida – Udruženje studenata sa hendikepom već zbog svog sastava ne može da obuhvati sve probleme ni samih studenata invalida, a kamoli šire invalidske populacije. Ipak vredi zabeležiti da je Centar za samostalni život invalida u saradnji sa britanskom nevladinom organizacijom Oxfam realizovao akciju uklanjanja arhitektonskih prepreka u nekoliko gradova u Srbiji. Ali ova uspešna akcija ne bi bila moguća bez aktivne participacije lokalnih invalidskih udruženja tradicionalnog tipa – udruženja distrofičara, paraplegičara, invalida cerebralne i dečije paralize i drugih. To očigledno ukazuje na put kojim treba ići: zajedničke aktivnosti na rešavanju konkretnih životnih pitanja korisne su obema stranama. Organizacije novog tipa kroz tu saradnju dobijaju ono što im u ovom trenutku najviše nedostaje – vezu sa maticom invalidske populacije i poznavanje stvarnih uslova života invalida koji ne pripadaju eliti. Tradicionalne invalidske organizacije kroz ovu saradnju dobijaju praktičnu obuku neophodnu za primenu novih metoda i delovanje u uslovima brze tranzicije. Nikakvi seminari, okrugli stolovi, radionice i slični oblici edukacije kadrova ne mogu zameniti ovaj konkretan rad na rešavanju problema u lokalnoj zajednici. Time se tradicionalne invalidske organizacije uspešnije povezuju sa drugim delovima nevladinog sektora, stvaraju raznovrsne interesne koalicije i postepeno bivaju uključene u sferu aktivnog političkog odlučivanja na nivou na kojem deluju.

Ostaje otvoreno pitanje stvaranja jedinstvenog invalidskog pokreta u Srbiji. Gotovih recepata nema; prenatrpani koraci ka formalnom objedinjavanju postojećih invalidskih organizacija mogu biti samo kontraproduktivni. S druge strane država nema ni volje ni strpljenja, a ni objektivnih

mogućnosti da se bavi svakom na medicinskim kriterijumima zasnovanom grupacijom invalida. Rešavanje ove prividne kvadrature kruga moguće je samo ukoliko se načelno odbace ekstremna rešenja: stvaranje jedinstvene i centralizovane organizacije invalida i potpuna autarhija postojećih invalidskih organizacija. Bitno je da se prihvati činjenica da je stvaranje invalidskog pokreta u interesu pre svega samih invalida. Do njega međutim, nećemo doći stalnim ponavljanjem fraze da invalidski pokret već postoji i da deluje. Za njegovo stvarno funkcionisanje potrebno je ispuniti dva suštinska uslova: radikalni preobražaj tradicionalnih invalidskih organizacija i jednako radikalno otvaranje invalidskih organizacija novog tipa potrebama i interesima većine invalida.

Delovanje invalidskih organizacija unutar nevladinog neprofitnog sektora

U prethodnom izlaganju u više navrata sam pomenuo značaj nevladinog sektora. O problemu samorazumevanja invalidskih organizacija kao dela nevladinog sektora bilo je reči u prvom odeljku teksta. Međutim, svaka relacija saradnje mora biti dvosmerna, te stoga za praktično potpuno odsustvo nevladinog sektora iz invalidske problematike ne možemo kriviti samo jednu stranu. Videli smo da su tradicionalna invalidska udruženja pre 5. oktobra 2000. godine bila potpuno okrenuta državi i njenim organima, zavisna od njihove političke volje i finansijske pomoći. Kao pandan toj zatvorenosti, bolje reći odbojnosti tradicionalnih invalidskih organizacija prema "izdajničkim" organizacijama koje finansiraju stranci, mora se istaći apsolutna zanemarenost invalidske problematike od strane nevladinog sektora. To zanemarivanje je deo mnogo šire celine i zahteva nešto detaljnije objašnjenje.

Naime, proteklih dvanaest godina celokupna socijalna tematika bila je potpuno odstranjena iz fokusa pažnje nevladinog sektora, a to je opet bila očekivana posledica preburnih političkih zbivanja koja su ostavljala vrlo malo prostora za ukazivanje na otvorene probleme u socijalnoj oblasti. Čak i kada su državni organi ili političke partije doticali ta pitanja to je činjeno uglavnom iz demagoških pobuda i u vreme uskovitlanih predizbornih kampanja, kada o tome nije bilo moguće povesti racionalan i argumentovan dijalog. Ni same invalidske organizacije nisu uspevale da nametnu neku temu iz ove oblasti bilo državi, bilo javnosti. Najviše što su one činile bila je frontalna i nekritična odbrana postojećih prava iz oblasti invalidske zaštite, pri čemu uopšte nije vođeno računa da su ta prava "papirnatije" prirode. Kako su i same socijalističke vlasti bile sklone zadržavanju nasleđenih normativnih rešenja, posebno u oblasti socijalne zaštite i održavanja životnog standarda najugroženijih slojeva stanovništva. Ova inercija zadržala se ponekad i nakon političkih promena; tu su zahtevi za

zadržavanje svih postojećih prava iz oblasti socijalne zaštite i penzijsko-invalidskog osiguranja, uz verbalno izražavanje potrebe za što bržom harmonizacijom zakona sa propisima Evropske unije.

Karakteristična pojava je izostanak invalidskih organizacija sa širih skupova nevladinih organizacija. Invalidska udruženja nisu učestvovala u stvaranju i radu Foruma jugoslovenskih nevladinih organizacija, niti su njihovi predstavnici bili primani zajedno sa predstavnicima drugih nevladinih organizacija, od strane nove demokratske vlasti. Stiče se utisak da nevladin sektor u celini nema najjasniju koncepciju svog delovanja u tranzicionom periodu i u uslovima relativne demokratizacije političkih odnosa. Još uvek se invalidi ne tretiraju kao ugrožena manjinska grupa stanovnika, mada oni to po svim sociološkim karakteristikama jesu. Nema šireg otvaranja teme diskriminacije prema invalidima, iako su neki drugi vidovi diskriminacije prema nacionalnim i etničkim manjinama vrlo istaknuti u javnom diskursu. Organizacije koje se bave zaštitom i unapređenjem ljudskih prava – a to je vrlo popularna oblast delovanja u nevladinom sektoru – nisu do sada uspostavile gotovo nikakav kontakt sa tradicionalnim organizacijama, dok je saradnja sa udruženjima novog tipa tek sporadična, nesistematska i razvijena u vrlo ograničenom sektoru.

Saradnja sa međunarodnim nevladinim organizacijama odvija se pod nešto drugačijim okolnostima, te su i rezultati te saradnje nešto veći. Međutim, treba ukazati na dva ograničavajuća faktora: jednosmernost saradnje i usku specijalizovanost međunarodnih nevladinih organizacija sa kojima se saraduje. Jednosmernost saradnje ogleda se pre svega u velikoj finansijskoj zavisnosti invalidskih organizacija od njihovih stranih partnera. Praktično, invalidske organizacije pojavljuju se sa problemom koji treba rešiti, za to traže određena materijalna sredstva, konkurišu za njih u vidu projekata koje ostvaruju pod striktnim nadzorom svojih međunarodnih partnera. Pored finansijskih sredstava međunarodne nevladine organizacije trude se da invalidskim udruženjima prenesu savremena znanja o metodologiji i tehnici poslovanja u tržišnim uslovima, o odnosima sa javnošću i načinu ostvarivanja političkih zahteva putem lobiranja, tehnici zastupanja raznorodnih interesa i stvaranja interesnih koalicija. Pored ovoga, međunarodne nevladine organizacije ne retko nameću invalidskim udruženjima i određene prioritete u delovanju – na primer, potenciranje posebnih problema žena sa invaliditetom u okviru feminističkog pokreta. S druge strane, teško je očekivati da tradicionalne invalidske organizacije, sa napred iznetim materijalnim, organizacionim i kadrovskim ograničenjima mogu biti potpuno ravnopravni partner međunarodnih nevladinih agencija. Između insistiranja na strogom reciprocitetu u odnosima i nekritičkog neprihvatanja svih zahteva međunarodnog partnera koji se tiču pravaca i oblika delovanja invalidskih organizacija, teško je naći “srednji put” Koji

bi vodio osposobljavanju invalidskih udruženja, kako na lokalnom, tako i na nacionalnom nivou za samostalno delovanje, konkretan doprinos popravljajući društvenog položaja invalida i stupanje u ravnopravno partnerske odnose sa drugim delovima nevladinog sektora.

Do sada je konkretna saradnja većine invalidskih organizacija ostvarena sa dve međunarodne nevladine organizacije: Handicap Internationalom i Oxfam-om. U prvom slučaju reč je o francuskoj organizaciji specijalizovanoj za pomoć hendikepiranim osobama. Saradnja je započeta pre dve, tri godine i stalno se širila na nove oblasti. U početku, u skladu sa teškom humanitarnom situacijom u našoj zemlji, ona se odnosila pretežno na zadovoljavanje specifičnih humanitarnih potreba invalida – isporuku lekova, ortopedskih pomagala i slično. Ubrzo potom Handicap International uspostavio je čvrste i stalne odnose sa svim organizacijama telesnih invalida pružajući im pomoć u nabavci tehničke opreme i sticanju znanja i veština potrebnih za delovanje u novim uslovima. Posebno je značajan projekat izrade baze sa podacima o telesnim invalidima svih kategorija – članovima raznih invalidskih udruženja u republici.

Kao sledeći kvalitativno viši stepen integrisanosti delovanja države, međunarodnih humanitarnih agencija i domaćih invalidskih organizacija javlja se Operativno telo formirano protokolom o saradnji između Ministarstva za socijalna pitanja i “Hendikep Internacional”-a. U radu ovog tela učestvuju predstavnici koordinacionog odbora republičkih invalidskih organizacija. Zadatak Operativnog tela je da stalno usklađuje aktivnosti partnera i da podstiče njihovo zajedničko delovanje kako u cilju saniranja teške humanitarne situacije, tako i u daljem razvoju invalidske zaštite.

“Oksfam” je usmerio svoje napore u pravcu saradnje sa organizacijama invalida koje okupljaju raznorodno članstvo bez obzira na medicinske dijagnoze. U saradnji sa Centrom za samostalni život invalida realizovan je pilot projekata o servisu personalnih asistenata; rezultati tog projekta nedavno su publikovani u posebnoj studiji. Opšti “Oksfamov” cilj je borba protiv siromaštva u svetu, te ova organizacija ima očito mnogo širi dijapazon delovanja od “Hendikep Internacionala”. I pored ove činjenice, “Oksfam” nije preduzimao akcije koje bi vodile povezivanju invalidskih organizacija sa drugim delovima nevladinog sektora. Proteklih godina ova britanska organizacija bila je aktivnija u prenošenju određenih znanja i veština tradicionalnim invalidskim organizacijama; međutim, posle političkih promena u zemlji i formiranja invalidskih udruženja novog tipa, “Oksfam” je usredsredio svoju aktivnost na davanje podrške – materijalne, logističke i savetodavne – ovim udruženjima. To može imati pozitivne efekte u smislu podsticanja promena i u tradicionalnim organizacijama invalida, njihovog potpunijeg usvajanja novih metoda i oblika delovanja. Međutim, nije poželjno potpuno zaustavljanje saradnje “Oksfama” sa tra-

dicionalnim udruženjima invalida jer bi to dovelo do nepotrebnih raskola u nastajućem invalidskom pokretu.

Perspektive razvoja saradnje invalidskih organizacija sa drugim delovima nevladinog sektora generalno su dobre; da bi se te mogućnosti do kraja iskoristile neophodno je kako strukturno prilagođavanje invalidskih organizacija, tako i znatno veća senzibilnost drugih delova nevladinog sektora prema potrebama i interesima invalida. Ne treba čekati da neko drugi pokrene inicijativu za jačanje ove saradnje. Ukoliko organizacije koje se bave zaštitom i unapređenjem ljudskih prava shvate da problemi i potrebe invalida daleko prevazilaze preuske horizonte profesionalnih medicinskih i socijalnih ustanova, da se tiču položaja jedne od brojnih manjinskih grupa u srpskom društvu i da bez aktivne participacije invalida u svim oblicima političkog, ekonomskog i kulturnog života zajednice nema otvorenog društva, građanskog koncepta države, niti pune integracije Srbije u evroatlantske strukture.

Odnos prema državi i demokratskim političkim strukturama

Već smo videli da je odnos prema državi jedna od najboljih tačaka invalidskog pokreta u ovom trenutku. Možemo koliko hoćemo kriviti nedemokratsku vlast koja je gušila autonomiju odlučivanja i delovanja tradicionalnih invalidskih organizacija, ali to ipak neće biti cela istina. Druga strana medalje ove nesamostalnosti invalidskih organizacija u odnosu na državu jeste relativna materijalna sigurnost ovih organizacija u državnom okrilju. Uzete zajedno ove dve strane čine celinu onoga što bi se moglo nazvati paternalističkim stavom države prema invalidskim organizacijama. Same invalidske organizacije nisu nikada pokazale dovoljno spremnosti da sa ovim nasleđem raskinu. Bezbrojni okrugli stolovi predstavnika ovih organizacija proticali su u zamornim nabranjima šta bi sve država trebalo da uradi za invalide, a i za njihove organizacije. Rešenje svih problema u invalidskoj zaštiti očekuje se isključivo od države. Otuda proističe neumerena i nekritička vera u moć zakona: potrebna je samo dobra volja blagonaklonog zakonodavca i svi problemi u invalidskoj zaštiti biće rešeni jednom zauvek. Bojim se da u pozadini često opravdanih ukazivanja na neadekvatna pravna rešenja ili na potrebu da se određena oblast pravno uredi, leži upravo takvo verovanje u svemoć državnog aparata prinude. Jer ko kaže: država taj mora da kaže i: državna prinuda. A veliki broj pitanja invalidske zaštite jednostavno se ne da rešiti prinudom: nema te države, ni tog zakona koji će nas prinuditi da budemo solidarni sa drugima kojima je teže nego nama samima, da bez predrasuda prihvatimo nekoga ko se razlikuje od nas samih po bilo kojem kriterijumu, da izgradimo i usvojimo kulturu tolerancije, dijaloga i bogatstva u različitostima. Sve

te zadatke može i mora da rešava građansko društvo i njegove institucije, nikako država, ma koliko demokratska i pravna ona bila. Dosadašnji odnos bitnih segmenata građanskog društva i tradicionalnih invalidskih organizacija mogu se svesti na uzajamno nerazumevanje, neprepoznavanje suštinske istovetnosti problematike kojom se oni bave.

U prethodnom izlaganju pomenut je negativan stav prema politici, političkim partijama i svakom obliku političkog delovanja koji je preovlađivao u tradicionalnim invalidskim organizacijama. Taj strah od politike neće se prevazići trenutnom politizacijom ovih organizacija i njihovog delovanja, nekritičkom podrškom ili osudom konkretnih mera vlade, napadnim naglašavanjem sopstvene političke pravovernosti ili bežanjem u sigurnu zavetrinu apolitičnosti. Invalidskim organizacijama često nije jasna priroda funkcionisanja parlamentarnog političkog sistema; jedino tom nepoznavanju treba pripisati uporno izbegavanje svakog dodira sa političkim strankama. Ne shvata se da u državnim organima, na nivoima gde se donose bitne političke odluke, sede upravo predstavnici određenih političkih partija. Još nije prevaziđen strah od uplitanja u stranačku politiku, iako se načelnom obraćanju svim političkim strankama – koje čine najvažniji deo političke javnosti – ne može ništa prigovoriti u smislu političke pristranosti. Preterani oslonac na državnu mašineriju podrazumeva zavisnost od birokratskih struktura unutar državnog aparata, nedovoljne kontakte sa politički relevantnim činiocima koji mogu uticati na brže i lakše dolaženje do željenog ishoda određenih inicijativa, kao i propuštanje prilike da se posredstvom političkih stranaka izvrši mobilizacija šire javnosti. Treba istaći da se upravo opisano stanje nešto brže menja na lokalnom nego na nacionalnom nivou. Inicijative koje se pokreću na lokalnom nivou bliže su svakodnevnom životnim potrebama građana, vezane za konkretne napore da se život u lokalnoj zajednici učini boljim i bogatijim. Zato invalidske organizacije na lokalnom nivou hrabrije ulaze u raznovrsne oblike saradnje sa lokalnim vlastima, bez nepotrebnih kompleksa i predrasuda prema političkim strankama i drugim politički aktivnim organizacijama. Dobru ilustraciju predstavlja saradnja invalidskih organizacija u Zrenjaninu, kako sa lokalnim vlastima – ne samo činovničkim, već i političkim – tako i sa predstavnicima Otpora. Na nacionalnom nivou još uvek su prisutni faktori koji ograničavaju političku inicijativnost invalidskih organizacija. Reč je pre svega o shvatanju da republički organi, posebno Vlada i Skupština, vode “visoku” politiku, koja nema mnogo veze sa životnim položajem invalida i na koju invalidske organizacije ne bi mogle uticati čak i kad bi to želele.

Zalaganje za aktivnu društvenu ulogu invalidskih organizacija ne mora obavezno značiti njihovo uplitanje u tekuće političke sporove, niti njihovo opredeljivanje za neku od sukobljenih strana. U prethodnom raz-

doblju, u uslovima neprirodno oštre političke polarizacije između vlasti i opozicije, svako društveno pitanje, ma koliko samo po sebi bilo lišeno političke konotacije, moglo je predstavljati povod oštih političkih raspr, predmet stranačkih saopštenja i dodatni element u nemilosrdnoj borbi političkih suparnika. Treba se nadati da su takva vremena za nama. Hoću reći da se socijalna i ekonomska pitanja ne mogu rešavati isključivo posredovanjem politike. Socijalna i ekonomska sfera imaju svoju – svakako relativnu ali zbog toga ne manje stvarnu – autonomiju u odnosu na državu i njene organe; upravo ta autonomija predstavlja osnovu građanskog društva, idejni i materijalni temelj na kojem se dižu njegove sve izdiferenciranije ustanove. Ako želimo da građansko društvo sačuva i unapredi tu autonomiju, moramo dopustiti ne samo teorijsku nego i praktičnu mogućnost da se najkrupnija, fundamentalna pitanja ekonomskog i socijalnog razvoja nalaze izvan političke sfere, da o njima postoji stvarni, a ne simulirani konsenzus najširih društvenih snaga. Govoreći u kontekstu delovanja invalidskih organizacija to znači da pitanje ostvarivanja osnovnih ljudskih prava invalida, obezbeđivanje minimuma njihove socijalne sigurnosti, zabrana – ne samo pravna nego i efektivna – diskriminacije, stvaranje materijalnih i kulturnih pretpostavki za ravnopravno uključivanje invalida u društveni život, ne može biti stvar trenutnog dogovora političkih stranaka, uvek podložnog naknadnim promenama i pretumačenjima. Vidi se da navedena pitanja predstavljaju samo deo mnogo šireg problema modernizacije ovdašnjeg društva, problema našeg prvog ili ponovljenog susreta sa savremenom Evropom i svetom. U tom sklopu posmatrano, delovanje invalidskih organizacija može biti uspešno jedino ako se uklopi u napore ukupnih modernizatorskih snaga u ovoj zemlji. Stoga invalidske organizacije pored socijalne imaju i istaknutu kulturnu misiju, koja se u svakodnevnom rvanju sa teškom humanitarnom situacijom, u borbi za golo preživljavanje koja traje suviše dugo, suviše često previđa.

Invalidska udruženja i odnosi sa javnošću

Javnost rada predstavlja s jedne strane statutarnu obavezu svih invalidskih udruženja i s druge strane nezaobilazan uslov ostvarivanja njihovih programskih ciljeva. Sa formalne strane, sve je u najboljem redu: niko ne brani novinarima da izveštavaju o radu tih udruženja, niti invalidskim udruženjima da se povodom svojih akcija oglašavaju u javnosti. Pa ipak, svedoci smo da se invalidske organizacije i njihov rad nalaze u najdubljoj senci medijske pažnje. Koji su uzroci tome i šta uraditi da se to nezadovoljavajuće stanje promeni?

Konstatacija da je Srbija zemlja umorna od istorije odavno je postala opšte mesto svih teorijskih razmatranja. Ova inače tačna tvrdnja svakako zaslužuje preciziranje u kontekstu o kojem je ovde reč. Nerešena naci-

onalna ili nacionalistička pitanja u protekloj deceniji potisnula su u pozadinu celokupnu socijalno-ekonomsku problematiku. Ako se setimo da ni u razdoblju samoupravnog socijalizma invalidska pitanja nisu odveć zaokupljala pažnju javnosti, dobićemo jasniju predstavu o neprobojnosti medijskog mraka koji se spustio na rešavanje životnih problema invalida. Čak i kada su neke vesti iz ove sfere dopirale do sredstava informisanja i javnosti, njihov kvalitet i ideološko nijansiranje bili su takvi da je u mnogim slučajevima bilo bolje da takvih vesti nije ni bilo. Imam na umu grubu političku eksploataciju invalidske problematike; predstavnici države su ono što je trebalo da bude njihov prirodni, svakodnevni posao, kao na primer obezbeđivanje minimalnih uslova života u ustanovama socijalne zaštite, ili otvaranje minimalnih kapaciteta za zbrinjavanje nezbrinutih invalida, iznosili kao krunski dokaz velike brige države i njenog činovničkog aparata za invalide i njihove životne nevolje. Mediji pod kontrolom države nisu dozvoljavali ni jednu kritičku reč o ovim, kao ni o drugim problemima sa kojima se društvo suočavalo. Na žalost ni u nezavisnim glasilima invalidi i njihove organizacije nisu dobijali veći publicitet; ovde je sve bilo podređeno neposrednoj političkoj borbi protiv tadašnjeg režima; sve ono što bi odvlačilo pažnju sa dnevnih akcija političke opozicije doživljavano je kao štetno po jedinstvo opozicionih snaga i ishod političke borbe. Ako se setimo da u vreme opšteg ekonomskog propadanja sudbina miliona zaposlenih radnika nije zavredela ozbiljniju medijsku pažnju, biće nam jasnije odsustvo vesti o invalidima i njihovim organizacijama. Istraživačko novinarstvo koje pretenduje na davanje produbljenijih ocena različitih aspekata stvarnosti, nije postizalo uspehe, ni u mnogo izazovnijim temama kao što su ratna zbivanja i zločini, kriminal i slično. Ponekad bi se dešavalo da se pojavi često previše obojena priča o nekom pojedinačnom socijalno ugroženom invalidu, posle koje će možda uslediti akcija prikupljanja priloga za neophodan hirurški zahvat, ili nabavku skupih lekova. Ne sporeći korist takvih reportaža, valja naglasiti da one, iako pomažu u rešavanju konkretnog slučaja o kome govori, ne ukazuju na opštije uzroke nepovoljnog stanja u invalidskoj zaštiti, niti upućuju na sveobuhvatnija rešenja kojima bi se pomoglo svima koji se nalaze u sličnoj situaciji.

Većina invalidskih organizacija na republičkom nivou izdaje svoja glasila sa dvostrukim ciljem: upoznavanje članstva sa radom i delom organizacije i obaveštavanje opšte javnosti o uspesima i problemima invalida koje okuplja organizacija. Prvi zadatak se delimično izvršava; uspeh u tome zavisi od materijalnih sredstava kojima organizacija raspolaže, od zainteresovanosti članstva da dobiju odgovarajuće informacije o svojoj organizaciji, kao i od sposobnosti organizacije da distribuirira tiraž do svojih članova. Uglavnom se može reći da listovi koje izdaju invalidske organizacije dolaze do 1/3 svojih članova, što je uspeh s obzirom na opšte materijalne prilike u kojima ove organizacije rade. Što se tiče drugog zadatka

– obaveštavanja šire javnosti o radu organizacije, on uopšte nije izvršen, niti se sagledava kako može biti izvršen bez plasmana određenog tiraža ovih glasila u slobodnoj prodaji. Naravno da bi se neki od ovih listova pojavili na kioscima, potrebne su mnoge i radikalne promene u načinu njihovog uređivanja, u grafičkom izgledu časopisa, u sadržajima koji se nalaze između njihovih korica. Potrebno je angažovati profesionalne novinare i tehničke urednike, što je u ovom trenutku iznad materijalnih mogućnosti invalidskih organizacija. Možda bi eventualno rešenje trebalo tražiti u objedinjavanju snaga – materijalnih, tehničkih i kadrovskih – u cilju izdavanja jedinstvenog lista za sve invalidske organizacije, lista koji bi mogao imati veći tiraž i češće izlaženje i koji bi lakše dospevao u opštu distributivnu mrežu.

U narednom periodu predstoje veliki napori da se invalidska problematika probije do najuticajnijih medija u zemlji i da se najšira javnost navikne na prisustvo emisija i natpisa o invalidskim temama. Naravno, podrazumeva se da ovde nije reč o nekom prostoru rezervisanom za invalide i emisije o njima; pokušaji pokretanja emisija sa ovom tematikom koje su činile pojedine t.v. stanice nisu dale očekivane rezultate. Informativni geto ne može biti adekvatan odgovor na višedecenijsko zanemarivanje i marginalizaciju invalida, baš kao što ni pozitivna diskriminacija ne predstavlja pravi odgovor na faktičku neravnopravnost invalida u različitim oblastima društvenog života.

Predrag Vukasović

DISABILITY ORGANISATIONS IN DEMOCRATIC AND COMPETATIVE ENVIRONMENT

Summary

The paper deals with the change of the social context in which disability organisations function in the transition period to a democratic society and market economy. The following aspects were analysed: missions of the disability organisations, strategic positions and their implementation, internal organisation and financing, mutual relations among disability organisations, their activities within the NGO sector and their influence at the state and society. The paper outlines solutions that would improve the activities of the disability organisations in changed circumstances and influence the change in the relationship of the state towards the people with special needs in Serbia as well as the change of their role in the Serbian society.

Key words: transition, disability organisations, anti-discrimination